

UW STADSPROJECT, KLAAR TERWIJL U (VER-)WACHT?

Kitty Haine & Hardwin De Wever

Stadsprojecten zijn ingrijpende, langdurige en vaak complexe processen die niet onmiddellijk zichtbaar resultaat opleveren op het terrein. Voor bewoners en stadsgebruikers is het dan ook lang wachten en veel (of juist weinig) verwachten.

In de Antwerpse stadsprojecten Spoor Noord¹ en Schipperskwartier is er in het planningsproces expliciet gekozen om op een andere manier om te gaan met dat “wachten” en “verwachten”, om bewoners en stadsgebruikers uit deze passieve rol te halen en mee te nemen in een wervend proces dat stadsproject heet.

Onderstaande cases geven aan hoe, op maat van het project, een uitnodigende participatielijn werd uitgetekend, die de klassieke communicatie- en participatiemethodieken met buurtkranten en hoorzittingen overstijgt en gericht is op het inhoudelijk, maar ook fysiek toe-eigenen van het project(gebied) door bewoners en stadsgebruikers.

We onderscheiden hierin voor beide cases het ‘wervend programma’, waarin de nadruk ligt op het gebruiken en toe-eigenen van het **bestaande projectgebied** door bewoners en stadsgebruikers en de ‘inhoudelijke participatie’ waarin bewoners en stadsgebruikers een stem krijgen in het **toekomstige project**.

CASE 1 – SPOOR NOORD

Spoor Noord staat voor stadsontwikkelingsprojecten in het gebied van het Albertkanaal tot aan de Handelsstraat en van Schijnpoort tot aan de Italiëlei. Het gebied omhelst de wijken Dam, Stuivenberg en Seefhoek. Het voornaamste project is het park Spoor Noord, de reconversie van het spoorwegemplacement tot een groene recreatieve strook met sport- en ontspannings-faciliteiten en een aanzienlijk deel commerciële ontwikkeling.

WERVEND PROGRAMMA

Het wervend programma werd in 2000 voor het eerst door de dienst wijkwerking in het Spoor Noord gebied geïntroduceerd als een nieuw concept binnen het Antwerpse participatiebeleid.

*“Naar buiten toe zijn de wervende programma’s reeksen ‘leuke activiteiten’, soms cultureel getint, soms sportief of zelfs commercieel, en soms gewoon gezellig. Ze richten zich op wijkbewoners, maar trekken uitdrukkelijk ook een bovenlokaal publiek aan. Het wervend programma werkt in de ‘ruimte in verandering’. Door deze dikwijls ongekende en onbeminde ruimte actief te gaan gebruiken krijgen bewoners de kans de ruimte betekenis te geven en ook toe te eigenen. Het aftasten van de gebruiksmogelijkheden van de ‘ruimte in verandering’ werkt vaak ook inspirerend voor beslissingen die genomen worden in het kader van stadsontwikkeling.”*²

Het wervend programma beoogt volgende doelstellingen:

¹ Het Spoor Noord gebied is een deelgebied van Antwerpen Noord en bestaat uit het spoorwegemplacement en de aanpalende wijken Dam, Stuivenberg en Seefhoek

² STAD ANTWERPEN- SOCIALE ZAKEN-WIJKWERKING, Conceptnota Wervende programma’s, juli 2004.

- De betrokkenheid van bewoners en stadsgebruikers op ruimtelijke veranderingen vergroten. In elke actie moeten buurt en stad, verschillende generaties, inkomens, afkomsten, ... elkaar tegenkomen, hetzij passief als publiek (door locatiekeuze, intense wijkpromotie), hetzij actief (door deelname aan het project).
- Locaties of wijken in verandering belichten, in gebruik nemen en zodoende een betekenis geven. Bvb een geschiedenisboek wordt gepresenteerd op een boot in een dok met een boeiend verleden.
- Bijdragen tot een beter imago. Bvb een culinaire gids “Winkelend Noord, al het eten van de wereld” promoot het lokale winkelapparaat en haar internationale producten.
- De leefbaarheid en de sociale cohesie verhogen
- En dit via een waaier aan disciplines: gaande van theater, sport (een maand lang golven en vliegeren op het emplacement, een stratenomloop), feesten (een buurt diner van 1 ha met tafels en eetkraampjes op het Sint-Jansplein) een fototentoonstelling tot het laten schrijven van een boek, het organiseren van een filmfestival, kunst in openbare ruimte (studentenkunstwerken op het spoorwegemplacement)...

De rode draad van het wervend programma Spoor Noord is een tijdsdrieluik rond verleden, heden en toekomst van het projectgebied. Voor elk luik wordt één tot twee jaar uitgetrokken.

In 2002 presenteerde het Wervend programma het reminiscentie project met als titel ‘DAM. Den Oude Dijk Daer men Comt van Dambrugge’. Het boek werd officieel voorgesteld op een passagiersboot op het Lobroekdok, gelegen in de wijk Dam. De voorstelling van het boek was meteen het startschot voor een tiendaags evenement op en rond de feestboot, ‘Dambiance’, optredens, een quiz, een technoparty, een bal populaire, rondvaarten op het Albertkanaal.

In 2003 werd het hedenluik opgestart. Dit keer geen boek, wel een film. Een film die iets doet met de openbare ruimte van Antwerpen Noord. Het doel van het project was om de beeldvorming omtrent Antwerpen Noord en haar inwoners te verfijnen en de ruimtelijke kennis ervan te vergroten. De film ‘Plein Publiek’ van cineast Ronnie Ramirez werd in avant-première vertoond in december 2003 tijdens het evenement ‘Park in Zicht’.

‘Park in Zicht’ bestond uit een mix aan activiteiten, in de grote spoorwegloods op het terrein die voor die gelegenheid 10 dagen lang was ingericht als park. Er werd een speeltuin aangebracht, sportfaciliteit, een fontein met vissen, een café. Alle functies van het toekomstige park werden in de ‘Park in Zicht’ loods ondergebracht. ‘Park in Zicht’ stond voor een kindernamiddag, een debat met de buurten, een electro-fuif, een hedendaagse dansvoorstelling, voorstelling van de maquette van het nieuwe park en het boek ‘Spoor Noord, een stedelijk park in zicht’, etc. Er werden rondleidingen voor scholen gegeven en alle kinderen uit de buurt konden gedurende zeven dagen lang komen sporten en spelen. Voor de eerste maal kreeg het publiek toegang tot het spoorterrein en haar gebouwen.

Voor het toekomstspoor leefde de idee om bewoners intens te laten samenwerken rond een spel over hun toekomst voor Antwerpen Noord. Het doel van dit project was mensen via een spel de stad intens en voor één keer heel anders te laten gebruiken. Het project werd om budgettaire redenen helaas niet weerhouden door het college. Momenteel wordt een programma op kleinere schaal vorm gegeven met als voornaamste doel de jonge bewoner van Noord intensiever te betrekken.

INHOUDELIJKE PARTICIPATIE

Start van het project – spoor noord “avant la lettre”

Terwijl participatie rond het spoorwegemplacement (onderzoek, wedstrijden, actiegroepen, etc) al een spontaan gegeven was voor de start van het planningsproces, wordt dit nu expliciet in het officiële planningsproces geïntegreerd. Wat de bewoners van de omliggende wijken denken over en wensen voor het spoorwegemplacement, vormt een belangrijk onderdeel van het traject.

Daar waar het wervend programma voornamelijk gericht is op de plek en omgeving van het gebeuren, is de inhoudelijke participatie meer gericht op het debat rond de inhoud van het stadsproject.

Medio 2000 heeft een eerste tentoonstelling plaats in het voormalige Damstation – dat gedeeltelijk werd omgebouwd tot een café-restaurant en herdoopt tot Dam Central – waar de bewoners hun wensen in verband met de herbestemming van het spoorwegemplacement bekend konden maken. De informatie wordt mee opgenomen in de daaropvolgende denkdagen rond de ontwikkeling van het gebied.

FASE 1 – visieontwikkeling – ‘Groen op het Spoor’

In juni 2001, in volle periode van visieontwikkeling rond de bestemming van het spoorwegemplacement, worden parallel aan de denkdagen met het beleid verschillende creatieve workshops georganiseerd met de bewoners als bevoorrechte getuigen in dit proces. De uiteindelijke consensusnota, als weerslag van denkdagen en workshops, wordt ter consultatie voorgelegd aan de hele buurt. Dat gebeurt onder meer aan de hand van een interactieve tentoonstelling en een praatcafé in Dam Central.

FASE 2 – internationale ontwerpwedstrijd – ‘Trek je plan’ dag

In september 2002 nemen meer dan 200 buurtbewoners deel aan de ‘Trek-je-Plan’-dag. Zij kunnen hun dromen en ideeën rond tien thema’s (wat voor jongeren, kunst en cultuur, bruggen en doorgangen, veiligheid en toegankelijkheid, groen, water, sport en recreatie, gebouwen, enz.) aan de stad en de geselecteerde ontwerpbureaus overmaken. Er zijn geleide wandelingen, er wordt aan de hand van maquettes en luchtfoto’s gebrainstormd en gediscussieerd, en deskundigen geven uitleg bij de plannen.

Alle voorstellen en ideeën van de bewoners worden achteraf gebundeld en op een infodag overgemaakt aan de vijf geselecteerde ontwerpbureaus (tijdens 2de fase van de wedstrijd), met de uitdrukkelijk vraag om de informatie te integreren in het lopende ontwerpproces.

Fase 3 – tentoonstelling internationale wedstrijd

Begin 2003, nadat de jury het winnende project heeft aangewezen, wordt een tentoonstelling georganiseerd over de vijf geselecteerde ontwerpen. Opnieuw krijgen de bewoners de kans om niet alleen hun aan- en opmerkingen bij het winnende project maar ook hun wensen en suggesties bekend te maken en het winnende team in een praatcafé te ondervragen en ermee in debat te gaan.

Het projectenhuis Spoor Noord

Er wordt ook werk gemaakt van een permanent projectenhuis Spoor Noord in het voormalige Damstation dat met die bestemming wordt gerenoveerd. Dit projectenhuis, centraal gelegen in het projectgebied, wordt vanaf het najaar 2005 de spil van het hele Spoor Noord-begeuren. Alle medewerkers zullen er een kantoor krijgen, er komt een informatie- en documentatiecentrum, er zullen tentoonstellingen, wandelingen en films worden georganiseerd.

CASE 2 – HET STADSPROJECT FALCONPLEIN-ZEEMANSHUIS IN HET SCHIPPERSKWARTIER.

Het Schipperskwartier, een oude wijk in de Antwerpse binnenstad, bekend om haar prostitutie en malafide handel krijgt eind 2002 met de toekomstvisie “Het Schipperskwartier, een verleidelijk stukje Antwerpen.” een nieuw verhaal. Het project Falconplein-zeemanshuis wordt hierin aangeduid als één van de strategische projecten. Naast het plein, als de centrale publieke ruimte van de wijk, wordt op de onderbenutte terreinen in het aanpalende bouwblok gedacht aan een buurtgerichte groene ruimte en een nieuwbouwprogramma met wonen, bedrijvigheid en gemeenschapsvoorzieningen, waaronder het zeemanshuis.³

WERVEND PROGRAMMA

Wat volgde was een periode van ontwerpmatig onderzoek om de ruimtelijke draagkracht van de site en het gewenste programma meer in detail te bepalen, strategische aankopen te doen en een PPS uit te werken met SD Worx⁴, die 40% van de grond in het bouwblok bezit met het oog op uitbreiding van hun reeds bestaande vestigingen op de Brouwersvliet en Oude Leeuwenrui.

Om in deze “papieren fase” van het proces de bewoners niet te verliezen werd begin 2003 een programma opgezet met als centrale gast het beruchte Falconplein. Nu de malafide handelaars waren verdreven, bleef “het rode plein” leeg en gehavend achter. Bewoners hadden geen boodschap aan dit plein dat jarenlang had toebehoord aan bussen toeristen op electro-strooptocht en organiseerden hun buurtfeesten en wafelenbak op de pleinen aan de rand van de wijk.

De doelstellingen van het wervend programma op dit plein waren simpel: de mogelijkheden van het plein aftasten, maar vooral de bewoners en stadsgebruikers het plein opnieuw en op een andere manier laten ontdekken.

Het eerste jaar werd Bal Moderne, een biomarkt, een havenfilmfestival, een nautische markt en een buurtfeest georganiseerd. Tussen de evenementen door was het nog steeds stil op het plein maar toch werd de ruimte nu duidelijk door een bril van mogelijkheden bekeken. Aanvragen voor het gebruik van het plein en een stijgende vraag naar de ontwikkelingsmogelijkheden van de leegstaande panden in de wanden was na elk van de evenementen op te tekenen.

Twee jaar later is de biomarkt uitgegroeid tot een maandelijks gebeuren en een potentiële betekenisgever voor het plein, ook de Zomer van Antwerpen⁵ is er vaste klant en buurtcomités organiseren hun feesten nu vaker in het hart van de wijk.

³ Op de interactieve tentoonstelling (oktober 2002) die in het planproces rond de toekomstvisie werd voorzien konden bewoners prioriteiten en opmerkingen meegeven over de visie en de strategische projecten in de wijk. Het stadsproject Falconplein-zeemanshuis werd door de bewoners als belangrijkste prioriteit aangeduid. Vooral de mogelijkheid om hier een nieuwe buurtgerichte groene ruimte te voorzien werd door de bewoners als prioritair naar voor geschoven. In navolging van de bewonersparticipatie werd het project reeds in het eerste actieplan Schipperskwartier (2003) opgenomen.

⁴ SD WORX is geen projectontwikkelaar maar een marktgedreven dienstverlener en een partner op het vlak van tewerkstellen van personeel en hierdoor een belangrijke bijdrage leveren tot een professioneel beleid van ondernemingen en organisaties.

⁵ Al tien jaar lang is Zomer van Antwerpen, dé culturele programmatie in Antwerpen tijdens de zomermaanden. Het is een programma zonder vaste plek, maar in heel de stad hoorbaar, voelbaar op mooie plekken, onverwachte locaties, doordeweekse pleintjes en ongekende hoekjes.

Het wervend programma heeft niet enkel invloed op het imago en het gebruik van het plein, maar ook op de fysieke ruimte. Gevels worden opgekuist en jonge ondernemers duiken op in het straatbeeld. Het plein wordt langzaamaan geadopteerd als plek om te feesten, te winkelen en te wonen. Een tendens die moet worden bevestigd met de geplande heraanleg waarin, *“wat uitgetoet was in het wervend programma, hard wordt gemaakt.”*⁶

INHOUDELIJKE PARTICIPATIE

FASE 1 – Workshop “De beste stuurlui staan aan wal.”

In de tussentijd was een eerste projectdefinitie klaargestoomd die de input moest vormen voor een open oproep van de Vlaams Bouwmeester. Met dit document was er voldoende basis om met de bewoners opnieuw inhoudelijk over het project te discussiëren. Het succes van het wervend programma maakte dat ook voor de inhoudelijke participatie resoluut voor een wervende aanpak werd gekozen.

50 deelnemers gingen de uitdaging aan en namen eind 2004 deel aan de workshop “De beste stuurlui staan aan wal”. Via 3 experimentele methodieken moest de workshop niet enkel input opleveren voor het stadsbestuur en de 5 ontwerpteams, maar in de eerste plaats het gesprek tussen de deelnemers op gang brengen.

De deelnemers werden ingedeeld in gevarieerde groepen. Oude en nieuwe bewoners, middenstanders, kandidaat investeerders schoven, misschien wel voor het eerst, bij elkaar aan tafel. Na de presentatie van de projectdefinitie ging elke groep, gewapend met een fototoestel op verkenning in het projectgebied met als opdracht 3 positieve en 3 negatieve aspecten op beeld vastleggen. Het eindresultaat bood de ontwerpteams een sprekend overzicht van de kwaliteiten en de knelpunten van het projectgebied.

Minimum 3000 m² buurtgericht groen, dat was opgenomen in de projectdefinitie. Maar wat moeten we ons daar eigenlijk bij voorstellen? Het groenspel moest de bewoners een inzicht geven in de schaal van de geplande groene ruimte en de ontwerpers in de gewenste programmering ervan. Op een spelbord kon de gewenste groene ruimte worden opgebouwd door het afleggen van 4 soorten spelkaarten⁷, zo werd de impact van ideeën op de ruimte direct zichtbaar. Er ontstonden boeiende discussies in de groepen en de deelnemers bewezen in overleg tot zeer inventieve en constructieve ideeën te kunnen komen⁸.

Ook voor het Falconplein, dat vandaag het midden houdt tussen een straat en een plein, moesten duidelijke keuzes gemaakt worden. Deze keer op basis van een interactief gedicht waarin aangeleverde woorden⁹ op de gewenste plaats werden gezet. Door het belang van de woorden tegen elkaar af te wegen construeerde elke groep zijn “Ode aan het Falconplein” waarin voor de ontwerpteams duidelijke prioriteiten werden aangegeven. Zo verkozen alle groepen bvb “feesten” boven “stilte”, stond “bereikbaarheid” hoog op de agenda, maar wel niet met de “auto”.

6 STAD ANTWERPEN- SOCIALE ZAKEN-WIJKWERKING, Conceptnota Wervende programma's, juli 2004.

7 Er waren 4 categorieën spelkaarten (sport, spel, groen, evenementen) en een niet limitatieve lijst waarin konden worden opgezocht hoeveel kaarten voor een bepaalde functie moeten worden afgelegd. Bvb 15 sportkaarten is een basketbalveld, 4 groenkaarten is een solitaire boom, 1 evenementenkaart is een feest voor 10 personen.

⁸ Waar aanvankelijk elke deelnemer zijn eigen wensen als een monofunctionele ruimte op het spelbord uitlegde: een basketveld, een picknickweide, ... worden na verloop van tijd combinaties gemaakt en wordt meer gedacht over multifunctionele grasvelden en gedeelde ruimtes.

⁹ De woorden hadden betrekking op doelgroepen (bv. kinderen, studenten, ...), verkeer (bv. parkeren, bereikbaarheid, ...), beeldkwaliteit (bv. kunst, verlichting, ...) en functies (bv. wonen, ontmoeten, restaurants, ...).

De workshop werd afgesloten met een kleine tentoonstelling waarop de verschillende groepen hun werk aan elkaar voorstelden. Eén ding was voor iedereen duidelijk “DE” bewoner bestaat niet, maar samen hadden ze wel een aantal bruikbare en realistische ideeën aangeleverd. Geen geklaag, maar discussie en vooral een positieve sfeer.

De resultaten van de workshop werden samen met de projectdefinitie overgemaakt aan de 5 ontwerpteams. En dat was niet vrijblijvend. De manier waarop het ontwerpteam met de input van de bewoners zou omgaan was immers opgenomen als één van de selectiecriteria in de Open Oproep.

FASE 2 – Het studiewerk ter discussie

Begin 2005 werd Rapp+Rapp ism West 8 aangeduid als ontwerpteam voor het project. Het studiewerk werd voorgesteld aan het publiek onder de vorm van een interactieve tentoonstelling waarin speciale aandacht werd besteed aan de link tussen de resultaten van de workshop en het studiewerk. Via een spel op de maquette werd ook bij de toekomstige gebruikers van het project, de kinderen, naar opmerkingen gepolst.

Tijdens de tentoonstellingsweek konden bezoekers vragen en opmerkingen doorgeven. Elke avond werd daarvan een selectie op een lichtkrant geplaatst op het Falconplein zodat de discussie begon te leven in de wijk en uitgroeide tot een gespreksonderwerp bij de beenhouwer en de krantenwinkel. En gediscussieerd werd er. Niet iedereen was onverdeeld gelukkig met de door Rapp+Rapp voorgestelde afbraak en nieuwbouw van het zeemanshuis. Maar voor elke stem die een lofzang voor het gebouw aanhief vond er iemand het wel een “gedrocht”.

De tentoonstellingsweek werd dan ook afgesloten met een geanimeerde debatavond op basis van de aangebrachte opmerkingen en een praatcafé waar een boeiende informele discussie ontstond tussen de aanwezige beleidsmensen, het ontwerpteam en de betrokkenen. En waar de deelnemers van de workshop zich opvallend opwierpen als een soort ambassadeur van het ontwerp.

De verzamelde opmerkingen zijn opgenomen in de inventaris die het eindproduct vormt van een grote adviesronde rond het studiewerk en het beginpunt voor de uitwerking van het stadsontwerp Falconplein-zeemanshuis.

FASE 3 – Het stadsontwerp zichtbaar – “Groeten van het Falconplein”

Het stadsproject is nog niet af en er zit dus nog wel wat in de participatiepijplijn. In de nabije toekomst volgen nog intensieve overlegmomenten met groepen betrokkenen over deelaspecten van het ontwerp.¹⁰

Voor het grote publiek willen we tegen de winter 2005-2006 via een fotografieproject “Groeten van het Falconplein” het stadsontwerp op het terrein zichtbaar maken. Grote decors met perspectieven van de toekomstige ruimten en materialen zullen in het projectgebied worden opgesteld. Bezoekers kunnen zich laten fotograferen in de toekomstige ruimten en een reeks postkaarten laten afdrukken. Bij elke reeks kaartjes kan er ééntje verstuurd worden naar het stadsbestuur.

¹⁰ Zo worden bvb ontwerpworkshops gepland met de eigenaars van de panden aan het Falconplein, die via het project kunnen worden aangesloten op de geplande binnenhoven aan de binnenzijde van het bouwblok.

CONCLUSIES

Participatie is werken op breuklijnen.

In de klassieke zin is participatie werken op de breuk tussen burger en beleid. In de Antwerpse cases wordt daar het werken op de breuk tussen burgers en de breuk tussen burger en leefomgeving¹¹ aan toegevoegd.

Klassieke hoorzittingen doen vaak enkel dienst als barometer voor de algemene (on)tevredenheid van de burger. Bij de inhoudelijke participatie in Spoor Noord en Schipperskwartier ligt de nadruk niet op het éénrichtingsdebat van overheid naar burger maar op de dialoog tussen de participanten. Zo bewerkstelligt het stadsproject niet enkel een fysieke verandering van de wijk maar vormt het ook de aanleiding tot een versterking van de sociale netwerken.

Ook het wervend programma heeft het herstel van de sociale cohesie als één van de doelstelling maar werkt daarnaast ook zeer gericht op de soms moeilijke relatie met de leefomgeving door die “plaatsen in verandering” in gebruik te nemen en een nieuwe betekenis te geven.

Samengevat start elke vorm van participatie in essentie met correcte, duidelijke en regelmatige informatie over het project in al zijn facetten. Dit communicatiespoor werd in de cases aangevuld met het wervend programma en de inhoudelijke participatie.

Communicatie en inhoudelijke participatie volgen de stappen en beslissingen die in het planningsproces worden genomen. Het wervend programma ontrolt zich meer volgens een eigen logica, uiteraard in relatie met de ruimere ontwikkeling. Het wervend programma kan zo een ‘dood moment’ in de communicatie invullen of juist ingezet worden om een hoogtepunt van de communicatie te ondersteunen.

In Spoor Noord en Schipperskwartier is participatie niet vrijblijvend. In Spoor Noord is het totale participatiepakket goed voor 20% van het planningsbudget of 3 % van het totale investeringsbudget. De communicatie- en participatiedeskundigen maken dan ook deel uit van de overlegorganen van het stadsontwikkelingsproject en het communicatie- en participatiespoor is structureel verankerd binnen het planningsproces.

Participatie als tevredenheidsgarantie.

Vaak wordt de kwaliteit van het participatieproces afgemeten aan de mate waarin het een goedkeuring van het ontwerp en het uiteindelijke resultaat oplevert. Natuurlijk is het de bedoeling via participatie te komen tot een gedragen project maar als onvoorwaardelijke goedkeuring de doelstelling is, is het gevaar groot dat participatie verwatert tot niet meer dan een goed verpakte verkoopstechniek.

Het participatieproces in Spoor Noord en Schipperskwartier betreft gerichte participatie. Hierbij worden bepaalde elementen van het project, meer dan andere, voor participatie aangebracht. Voor die delen die intensief aan bod komen is er een engagement om de input ook maximaal door te laten werken in het ontwerp. Bijvoorbeeld de routing doorheen het

11 STAD ANTWERPEN- SOCIALE ZAKEN-WIJKWERKING, Conceptnota Wervende programma's, juli 2004.

park Spoor Noord en de programmering van de binnenhoven in het Schipperskwartier is ingegeven door de bewoners. Daarnaast zijn er onderdelen van het project waarrond gecommuniceerd wordt maar geen intensieve inspraak plaatsvindt bvb de densiteit van de ontwikkeling van de kop van Park Spoor Noord, het statuut van de Noorderlaan of de afbraak of het behoud van het zeemanshuis wordt niet beslist op basis van het aantal bewoners dat voor of tegen is maar op basis van stedenbouwkundige, architecturale en financiële criteria.

Protest dat net rond deze elementen ontstaat wordt al snel beschouwd als een bevuiling van het participatieproces. De media-aandacht voor het protest kan de rest van het gevoerde participatieproces inderdaad overschaduwten met als gevaar dat het kind met het badwater wordt weggegoten. In het juiste perspectief geplaatst is zo'n protest net een waardevol, meestal verwacht maar niet gepland, onderdeel van het proces.

Via dit protest kunnen bewoners van politici extra garanties krijgen mbt de kwaliteit van die onderdelen waarin zij aanvankelijk geen inspraak hadden, zoals een garantie op voldoende groen op de kop van Park Spoor Noord, het behoud van oude spoorgebouwen, of de publieke functies na de afbraak van het zeemanshuis. Protest, kan indien het goed wordt gekanaliseerd, leiden tot een "beter ontwerp".

Participatie als drager voor een beter ontwerp.

Er zijn voorbeelden van zeer goede ontwerpen die zonder enige vorm van participatie tot stand zijn gekomen en ontwerpen die het gevolg zijn van eindeloze inspraakvergaderingen die niet meer zijn dan een lauw compromis.

Wij geloven alvast dat het participatieproces zoals het gevoerd werd in het Schipperskwartier en Spoor Noord heeft geleid tot een rijker en meer gedragen ontwerp.

Rijker in de zin dat de ontwerpers en de lokale beleidsmakers via de participatie een dieper inzicht kregen in de opgave en de sleutelkwesties en gedwongen werden bepaalde keuzes meer omzichtig te maken en sterker te argumenteren.

Meer gedragen, niet noodzakelijk in de zin van goedkeuring door bewoners maar zeker in de zin van inzicht van bewoners in de keuzes die gemaakt zijn door ontwerpers of gemaakt moeten worden door beleidsmensen.

Een speciale rol is hierbij weggelegd voor het wervend programma. Het uitbouwen van het gebruiksspoor tijdens de ontwikkeling heeft vaak een rechtstreekse vertaling gevonden in het ontwerp. Zo wordt in het ontwerp voor het Falconplein bijvoorbeeld veel aandacht besteed aan het faciliteren van de biomarkt en evenementen zoals de zomer van Antwerpen.

Wat we echter niet geloven is dat ontwerpen een publieke activiteit zou kunnen worden en dat de bewoner de uiteindelijke lijnen trekt en het ontwerp maakt. Ontwerpen is een vakdiscipline op zich en ontwerpers hebben daarin hun specifieke en eigen rol.

Een regelmatige toetsing in het ontwerpproces aan de input van de participatie en een rechtstreekse confrontatie met de bewoners en stadsgebruikers op het terrein via de activiteiten van het wervend programma houdt de ontwerpers, de projectleiders en politici scherper en brengt de mensen letterlijk in beeld in het proces.

Was participatie maar een exacte wetenschap.

Participatie is voor veel projectleiders één van de moeilijkste onderdelen van het planningsproces dat maar al te graag wordt doorgeschoven naar derden. De projectleider heeft in het participatieproces echter een grote verantwoordelijkheid als centrale spil tussen

verschillende communicatie- en samenlevingsopbouwdiensten maar ook om de input te vergaren, te laten doorwerken en in het juiste perspectief te plaatsen.

Waarover is participatie mogelijk en wenselijk? Hoe schakel ik een buurt in en wanneer? Was er een goede representatie van de bewoners aanwezig? Hoe geef ik toekomstige bewoners/gebruikers een stem? Is het protest tegen de afbraak van een gebouw te herleiden tot de vrees voor het verlies van een job, of een stuk groen? Wanneer werkt de participatie verrijkend en wanneer brokkelt het ontwerp af tot een compromis?

Participatie creëert concrete verwachtingen bij de deelnemers en vraagt van projectleiders een engagement, een kritische houding, maar vooral een gezonde dosis “eer en geweten”, want de input is kneedbaar, interpreteerbaar, manipuleerbaar en vooral vluchtig.

Het participatieproces in Antwerpen is in de eerste plaats gegroeid uit de praktijk en wordt nog dagelijks getest, bijgeslepen en geveild door praktijkmensen. Een theoretisch of wetenschappelijk kader ligt niet aan de basis, misschien tot grote ontzetting van het fundamenteel academisch discours.

Het wervend programma, dat in 2000 in Spoor Noord van start ging, groeit stilaan uit tot een vertrouwd onderdeel van stadsontwikkeling en het Antwerpse participatiebeleid. Nieuwe gelijkaardige programma's werden ondertussen opgezet in het Schipperskwartier, de Kievit- en de Atheneumbuurt.

Sommige van de spelmethodieken, in 2004 ontwikkeld binnen het Schipperskwartier, werden ondertussen opnieuw ingezet en verbeterd ¹² als een inspraakmethodiek die de klassieke hoorzitting met een voorstelling van het ontwerp vooraf gaat.

Stilaan zou uit die Antwerpse praktijk een theoretisch kader gedestilleerd kunnen worden, maar een exacte wetenschap wordt participatie, tot spijt van wie het benijdt, nooit.

¹² In tegenstelling tot in het Schipperskwartier wordt de input van de methodieken nog dezelfde dag statistisch verwerkt. Na een pauze worden de conclusies in plenum besproken om te vermijden dat de, statistisch juiste, eindconclusie overkomt als beleidsmatige hocus pocus. De “Ode aan ...” methodiek is door het stedelijk wijkoverleg uitgewerkt tot een toolbox die in functie van bepaalde pleinen wordt samengesteld met die woorden die op de ruimte in kwestie betrekking hebben.